

Licht achter het bladerdak

Het onverwachte sterven vorig jaar september, van professor C.I. Dessaur, publicist en schrijver Andreas Burnier, schokte een grote groep mensen. Wie was de vrouw die kon zeggen: 'Ik ben hier op aarde om de herinnering aan het licht in stand te houden'?

Lenie Reedijk

vertaalster

*'... Waar kan men oude namen vinden?
Wie kent de naam die mij verliet?
Wie deelt de droom die in mij sliep
En zal het hart in bloemen winden?'*

(Uit: Andreas Burnier, *Na de laatste keer*, Querido 1981)

'Wat ik door alle metamorfosen heen nooit heb kunnen loslaten, is de herinnering aan een wijdere, lichtere wereld.'

Dit citaat stamt uit het artikel 'Aan de trapeze van het verdriet' in: *Poëzie, jongens en het gezelschap van geleerde vrouwen* (Querido 1974) van Andreas Burnier. En het is of deze uitspraak vanaf dat moment als een lijn door haar leven en haar werk loopt, voor zover we in de positie zijn er zo over te kunnen of mogen spreken.

Professor C.I. Dessaur, auteur en publicist Andreas Burnier, overleed op 18 september 2002, op 71-jarige leeftijd, onverwacht, ook voor wie haar persoonlijk kende.

Ze liet een groot en veelzijdig oeuvre na: romans, essays, poëzie, en wetenschappelijk werk. Dat niettemin niet alle landelijke bladen meer aandacht meenden te hoeven schenken aan haar overlijden, lijkt een omen van een kenterend tij, waarvan zijzelf een van de eersten is geweest om de voorafschaduwning daarvan te hebben gezien.

Door haar plotselinge dood was ik geschokt, terwijl ik niet behoor tot degenen die haar hebben gekend. Waarom haar overlijden me zo aangreep, zou ik niet met een paar

woorden kunnen zeggen (de toestand waarin het me bracht, duurt voort). Ik kan alleen door een stukje van het beeld te schetsen dat ik van haar heb, vertellen wíe er is heengegaan.

Andreas Burnier is de naam van de auteur, die op de coverfoto van zijn debuutroman *Een tevreden lach* uit 1965 een mooie, zwartharige jonge vrouw blijkt te zijn, die aan een beschaduwde tafeltje, met daarop een samovaar en een opengeslagen boek, aan het water zit en bedachtzaam – we zien haar van opzij – naar de golfjes kijkt.

Het boek dat wij daarmee openslaan, is dan ook meteen gevaarlijk: het lokt met het gevaar zelf, sterker nog, het voldoet aan de klassieke eis, en – 'beter fout dan niets, zoals de lerares klassieke talen zei' – waagt de afsprong van de oever. In een waaier van collage-achtige scènes, verteld met een taalkunst op het scherp van de snede, bevrijdt de hoofdpersoon, Simone, zich van haar conventionele banden, gaat studeren in Amsterdam, gaat stappen op het Leidseplein, leert het leven kennen, slaapt met een vrouw. De mooiste beknopte beschrijving van een ervaring tussen twee vrouwen die ik ken, stamt uit dit boek van Burnier: hoog, waar, en volledig ontdaan van alle macho-projecties. Ten slotte, in een moederlijke scène vol wederzijdse warmte krijgt Simone, nu studente op kamers in een ruige buurt van Amsterdam waar ze buitenstaander blijft, van haar ziende, wijze hospita het advies om zich niet langer hier op te houden, zich niet meer te verstoppen, maar wetend wie ze is, terug te gaan naar waar ze thuishoort. En in deze summiere, door mij uit de losse pols geschreven regels over haar debuut zijn de thema's al benoemd: bevrijding, spiritualiteit en haar terugtocht naar haar herkomst, naar de bron. Wanneer nu dit boek in de scènes uit het leven losbandig mocht lijken: dat is het niet. Het is hoogstaand van taal en gevoel, zelfs zozeer dat in die onnavolgbaar intelligente, verborgen wisselwerking tussen hoofdpersoon en auteur haar grootste kracht blijkt, waarmee ze ten slotte zou excelleren in haar laatste roman *De wereld is van glas* (Meulenhoff 1997) en zowel haar literaire als haar persoonlijke queeste naar een glorieuze ontknoping brengen. Met *Een tevreden lach* is een faustische Odyssee van start gegaan, literair en in het leven. Andreas Burnier ontvangt in 1967 voor haar debuut de Van der Hoogtprijs.

Niet lang daarna studeert C.I. Dessaur cum laude af in de sociale wetenschappen in Leiden, en wordt in 1971 benoemd tot hoogleraar en directeur van het Criminologisch Instituut aan de Universiteit van Nijmegen. Het is de voorlopige bekroning op een wilskrachtige levensloop.

Andreas Burnier, zoals ik haar zal noemen, werd in 1931 in Den Haag geboren, 'op Scheveningen', als eerste kind van liberaal-joodse ouders. Ze beschrijft haar jeugd in een lezing over haar leven en werk van 1992, afgedrukt in het literair tijdschrift *Lust&Gratie* van zomer 1993: 'Ik had daar aanvankelijk een plezierige, beschermde jeugd. Wij woonden in een ruim huis, met een grote tuin, dicht bij de zee, het strand, de duinen, de Scheveningse bosjes, het Westbroekpark, de Openbare Bibliotheek (voor mij zo mogelijk nog interessanter dan al die natuur) (...). Van mijn elfde tot en met mijn dertiende jaar, van zomer 1942 tot mei 1945, werd ik – voor de veiligheid gescheiden van mijn ouders – gedurende drie jaren alleen de onderduik in gestuurd, op wat tenslotte zestien verschillende onderduikadressen zouden worden. Na die voor een kind oneindig lange periode van drie jaren is de wereld nooit meer geworden zoals zij voor de oorlog was. In mijn herinnering scheen voor de oorlog haast altijd de zon. Ik herinner mij de lange, feestelijke zomers. Het zonlicht blakerde, week in week uit, op de oranje markiezen van de vaak witte Scheveningse huizen, onder een strakblauwe lucht. De wereld was zelf een vrolijke vlag.

Tijdens de oorlog, en vooral tijdens de eenzame, opgejaagde onderduikperiode, werd de wereld plotseling van vlag tot lijkwade: somber, ijskoud en zwartgrijs. Alles wat vertrouwd en veilig was, hield abrupt op, verdween achter de horizon. Er was alleen nog maar angst, vernedering, totale verlatenheid. (...)

Ik was nog lang niet volwassen tijdens de oorlog, maar ook niet meer zó klein dat ik mij

aan mijn pleeggezinnen kon of wilde hechten. Daardoor behoorde ik na de bevrijding van de Duitsers tot de generatie van joodse onderduikkinderen die grote angst en weerstand bleef voelen voor alles wat joods was. Joods zijn betekende immers, zoals ik door de oorlog had geleerd: na een misleidend prettig begin plotseling vervolgd worden; door volwassen mannen met honden en geweren naar het leven worden gestaan; weggerukt worden uit je eigen omgeving. Joods zijn betekende, dat je familie en vriendjes werden vermoord. Joods zijn betekende: afzondering, onmacht en altijd op je hoede zijn. (...) Het leek mij veruit het aangenaamste, in deze kennelijk door en voor niet-joodse mannen ingerichte wereld, een onopvallende blonde jongen te zijn. Dat kon ik helaas niet realiseren, ook niet na de bevrijding. Maar al het overige: vooral niet-joods zijn, je door niemand meer laten discrimineren, zoveel mogelijk kennis vergaren en je aan niets en niemand werkelijk binden, dat leek mij een veilige, verstandige keuze.'

In haar boeken en essays van vóór 1985 speelt het aspect van haar joods zijn dan ook bijna geen rol. Als het boven komt, is dat haast tegen wil en dank: *Het Jongensuur*, de meest autobiografische van al haar romans, 'drong zich, ongevraagd, tussenbeide', terwijl ze werkt aan haar tweede roman, *De huilende libertijn* (Querido 1974). In *Het Jongensuur* (1969) beschrijft ze – in afzonderlijke verhalen, van achter naar voren – voor het eerst haar oorlogservaring.

Een van de pleeggezinnen waar Andreas Burnier tijdens de oorlog woonde, was antroposofisch. Ze leest vanaf haar veertiende onder anderen Steiner, trouwt na de oorlog met Emanuel Zeylmans van Emmichoven, een huwelijk waaruit twee kinderen worden geboren, en verkiest na tien jaar huwelijk de weg naar een meer geprononceerde eigen identiteit.

In de jaren van haar hoogleraarschap in Nijmegen (1971-1988) neemt weliswaar haar literaire productie af, de vorm die zij dan voor haar productiviteit kiest, is het essay. In haar essays in briefvorm, haar geliefde stijlmiddel in die tijd, ontvouwt ze een – betrokken, sprankelende – eruditie. In *De rondgang der gevangenen* (Querido 1987), over het probleem van goed en kwaad, gefingeerde brieven aan haar zeven vrienden van 'de Platoclub', maar vooral in *Gesprekken in de nacht* (Querido 1987), haar jarenlange briefwisseling met haar vrienden en medewerkers aan haar instituut, René van Hezewijk en Chris Rutenfrans, zien we haar veelzijdige, caleidoscopische palet: over literatuur, kunst, filosofie, en: het blijkt dat ze welhaast specialist is, thuis is, in alle grote religieuze en esoterische stromingen – met uitzondering van de joodse.

Bij Vrij Geestesleven, in de bundel *Het spirituele in de kunst* (1988), verschijnt haar opstel 'Stilte en alchemie', een taoïstische visie op de moderne kunst, en haar openbaar college over Andréj Belyj in Leiden (opgenomen in *Mystiek en magie in de literatuur*) wordt als inleiding bij Belyj's *Mijn jaren met Rudolf Steiner* opgenomen, en in 1989 door Vrij Geestesleven uitgegeven.

Parallel met haar brief-essays gebeuren er twee ingrijpende dingen: in het boekje *Mag de dokter doden?* (1986), geschreven samen met Chris Rutenfrans, neemt ze stelling tegen de euthanasie op 'politiek-historische en metafysische gronden', en bovenal met een vooruitziende blik voor de grensverlegging die daarmee wordt ingezet in de maatschappelijke moraal – en krijgt een lawine van kritiek over zich uitgestort. In datzelfde jaar verschijnt er een merkwaardige roman, *De trein naar Tarascon*. Het boek 'drong zich ineens op', tijdens een vakantie in Frankrijk, 'terwijl er eigenlijk ander werk lag te wachten.' Het is explosief van koortsachtige helderheid. Voor het eerst in haar werk duikt er een mannelijke hoofdpersoon op, William Baston. Het is het boek van een man die als Nederlander tijdens de oorlog in Duitsland tewerk is gesteld, zich na de oorlog uit de armen van een flexibele soldatenhoer losmaakt, terugkeert, en zich in Amsterdam wil settelen. Als William ten onrechte wordt verdacht van de moord op een prostitué, verschanst hij zich op de vliering van zijn huis, terwijl de bedreigende werkelijkheid en zijn angst als de vleugels van een windvaan om hun as beginnen te wieken. Hij wordt met

geweld weggehaald, naar een inrichting gebracht, door zijn tegenspeelster Esther daaruit bevrijd, en – was het zijn wil of haar mededogen? – thuis in een lauw bad door haar uit zijn lijden verlost. Beiden, William en Esther, kennen momenten van de helderziendheid van ingewijden. William's tekst over de ziel, geschreven in de schemertaal van de halfslaap, die in de inrichting in de map van de psychiater belandt, is huiveringwekkend mooi; en het inzicht in de wereld van Esther klimt op tot de hiërarchieën. 'Ik ben hier op aarde, om de herinnering aan het licht, het licht achter het bladerdak, in stand te houden. Ik zal de mensen om mij heen daarbij helpen.'

Hierna nemen voor Andreas Burnier de dingen een wending als door een natuurlijke noodzaak gedreven. 'Nadat ik in 1988, vergezeld door mijn vriendin, Westerbork had bezocht, reisde ik in een opwelling in 1989 alleen naar München en Dachau. (...) Toen ik 's avonds vanuit Dachau op mijn hotelkamer in München was teruggekeerd, leek het alsof alle levenskracht mij had verlaten. Ik voelde mij ten dode uitgeput, kon mij niet meer bewegen. (...) De doodservaring ten gevolge van het bezoek aan het voormalige concentratiekamp (...) is waarschijnlijk de eerste kiem geweest van mijn *teshuvah*, terugkeer naar het jodendom. (...) Dingen vielen op hun plaats. Nu ontdekte ik, dat wij joden een tweeduizend jaar lange rabbijnse traditie hebben waarin ethische betrokkenheid en mystiek enerzijds, en een kritisch verstand en rationele analyses anderzijds als vanzelfsprekend samengaan. Ik was, eindelijk, thuis.' Begin 1990 werd ze lid van de Liberaal Joodse Gemeente in Amsterdam.

De literaire hereniging met haar oereigen personages voltrekt zich in haar laatste roman, *De wereld is van glas* (1997), op dat topje van de imaginatieve kegel, waar klassieke vorm en dramatische inhoud elkaar verlicht de hand reiken. Letterlijk en figuurlijk. Europees en joods in één.

Bij haar terugkeer naar het jodendom ontving Andreas Burnier haar eigen naam: Atara, diadeem, verwijzend naar het Jeruzalem van Jesaja als symbool van bemiddeling tussen hemel en aarde.